

NYBØL - NOBEL

Af Knud J. Holdt

Danske stednavne har forskellig alder. Nogle er dannet i nutiden, andre langt tilbage i tid. Enkelte har en dunkel oprindelse i en grå fortid. Visse endelser eller efterled går igen, såsom -sted, -rød, -holt, -skov, -thorp (rup, drup, strup), -by, -lev osv.

Et almindeligt efterled er -bøl. Det kommer af gammeldansk bōli (langt o), der betyder et bosted; afledt af bol. I Jylland har stednavne med denne endelse fået kortformen -bøl, på Øerne er det ofte blevet til -bølle.

En gård, der flyttede ud fra en landsby, kunne derfor kaldes ny-bøli, 'nybyggergård'. I Jylland er det blevet til Nybøl eller Nebel, hos fastlandfrisere ved Vesterhavet Niebüll (udtale på nordfrisisk: Naibel). På Øerne skrives dette stednavn Nybølle eller Neble.

I Skaane var det også alment brugt; f.eks. i det sydøstlige Skaane, hvor der nogle få kilometer sydvest for Simmershavn (Simrishamn) lå en kirkeby, Nybøle. Den blev i 1322 skrevet Nybille; 1405 Nybelle; i 1530 Nøbølle; 1651 Nibbile; 1657 Nöbbele.

I den første tid efter den svenske besættelse af Skaane blev dette stednavn skrevet efter den lokale sædvane, f.eks. Nöbbele / Nybelle i 1671 og Nyble i 1684.

I 1655 blev et drengbarn i dette sogn ved Simmershavn båret til dåbs. Han fik navnet Peder Olsen (1655-1707). Han var således et par år gammel, da Skånelandene kom under svensk styre - og omkring 20 år, da Skånske Krig indledtes. Han er på et tidspunkt rejst til Upsala; for i dette universitets annaler (Album Studiosum) omtales han på datoen 21/8 1682 som 'Petrus Olai Nobelius e Scania'. Altså 'Peder Olsen Neble fra Skaane', skrevet på datidens universitetslatin. Hans mest berømte efterkommer er Alfred Bernhard Nobel (1833-1896), indstifteren af Nobel priserne.

Når Peder Olsen får tilføjet ordet Nobelius er det formentlig for at afgrænse ham fra andre med navnet Petrus Olai. Nobelius betyder 'fra Neble' (ved Simmershavn); og det er en gengivelse af den skånske skrivemåde Nøbølle (1530), Nibbile (1651), Nybelle (1671) eller Nyble (1684).

I 1712 skrives Peder Olsens fødesogn Nöbbelöf med en falsk -lev endelse; og sådan har det været lige siden - med varianten Nöbbelöv (1754; 1874 osv.). I 1850 og 1909 findes der belæg for den adskillende bestemmelse 'østre', altså Östra Nöbbelöf; og det er så bibeholdt i nutidens Östra Nöbbelöv.

Ud over Peder Olsens Nybølle findes der seks andre lokaliteter med dette navn (Nöbbelöv) i nutidens Skaane, tre med afgrænsningerne Västra, Norra og Källs Nöbbelöv.

Kristian Hald

Omkring 1998 arrangerede Foreningen Skånsk Fremtid (v/ Knud J. Holdt) en tur til det skånske stednavne-arkiv i Lund, hvor en af medarbejderne viste rundt. Formand og kasserer i Foreningen Skånelands Framtid, Gert og Ulla Björk, var blandt de fremmødte.

På dette arkiv havde man oparbejdet en omfattende samling over de skånske stednavne og skånske dialekter. Instituttet hed Dialekt- og ortnamnsarkivet i Lund; men det er nu nedlagt, idet det oplyses: "Den 1 januari 2015 stängde avdelningen Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL). Från och med den 7 april [2015] är huvuddelen av DALs skriftliga samlingar samt delar av biblioteket tillgängliga vid Arkivcentrum Syd i Lund. [...] Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG) har ansvar för samlingarna i Lund. [...] Delar av det inspelade materialet är flyttat från Lund till Uppsala för digitalisering."

Mathias Strandberg, der er forskningsarkivarie ved instituttet i Göteborg (www.sprakochfolkminnen.se), har været behjælpelig med oplysninger om stednavnet Nöbbelöv. Mathias Strandberg oplyser (maj 2017): "En sökning där [i Ortnamnsregistret] ger vid handen att namnet Nybøle finns på många håll runtom i Sverige, hela vägen upp till Norrboten. Ingenstans är det dock så vanligt som i Skåne."

Kristian Hald

En af det 20. århundredes betydeligste danske stednavneforskere hed Kristian Hald (1904-1985). Et livslangt arbejde med nordisk filologi udmøntedes bl.a. i bogen 'Vore Stednavne' (1965; 1. udgave 1950). Her delagtiggør Kristian Hald læserne i sin store viden om danske stednavnes historie og udbredelse. I 1965-udgaven (300 sider) vier han et helt kapitel til efterleddet -bøl (kapitel 13, s. 143-152).

Han skriver: "Det Efterled, der i Gammeldansk har Formen -bøli [med langt o] er i Nutiden blevet til -bølle paa Øerne, -bøl i Jylland. Det er samme Ord som oldnordisk boeli, der bruges dels om et Leje for Mennesker eller Dyr, dels om et Bosted eller en Gaard; de samme Betydninger har Ordet ból, dansk Bol, som boeli er afledt af. Den første Betydning optræder f. Eks. i norske Stednavne som Haukaboeli og Rafnaboeli; de betyder simpelthen 'Høgerede' og 'Ravnerede'. I det gamle svenske Lovsprog møder vi den samme dobbelte Betydning af bøle; i Østgoteloven hedder det: biur a sæ bøle sum bonde d. v. s. Bæver har Bolig som Bonde. [s. 143] [...] Det er vigtigt at holde sig Ordets Oprindelse klar, naar man diskuterer Indholdet af Navnene paa -bøl. Ordet maa - i alt Fald fra først af - betyde det samme som Bol, og Bolet har antagelig oprindelig været Betegnelse for en Helgaard, en Gaard [s. 143>144] af den Størrelse, som var nødvendig for en fri Bondefamilies Underhold. Først senere kommer det til at betegne en bestemt Del af Bymarken eller en skatteteknisk Størrelse. Man maa derfor antage, at de ældste Navne på -bøl har betegnet enkelte Gaarde."

Selvom mange forled er ens i -bøl og -torp navnene, adskiller disse sig dog på følgende vis [Kristian Hald skriver]: "Det interne Fællesskab er det Markfællesskab, der findes mellem en Moderby og dens Udflytterbyer, Torperne. I Modsætning hertil staar det Fællesskab, der ofte findes ved -bøl, det externe eller komplicerede Fællesskab mellem selvstændige Bydannelser. Forskellen er Udtryk for, at bøl-Byerne i Reglen er anlagt paa Udjord eller Fælled og har selvstændige Bymarker, mens Torperne ligger i den gamle Bys Vang. [s. 144] [...] En Sammensætning med Tillægsord er det almindelige Nybøli [langt y og o], nu som Regel Nebel eller Neble, men i Sønderjylland bevaret som Nybøl. [...] Nybøl er ikke blot interessant ved den ejendommelige Lydudvikling, men ogsaa ved at være det eneste Bøl-Navn, der har et Sidestykke i Danelagen, nemlig i Navnet Newball i Lincolnshire, c. 1115 skrevet Neobole, c. 1175 Neubele. Til Trods for Betydningen er Nybøl da højst sandsynligt et af de ældste danske Navne af Typen. [s. 145] [...] Bøl-Navnene har en udpræget syddansk Udbredelse. De fleste findes i Sønderjylland, c. 100 i alt. I Nørrejylland forekommer de i Vejle og Ribe Amter og i den sydlige Del af Ringkøbing Amt; en isoleret Gruppe findes Nord for Limfjorden, i Thy og Hanherrederne. Paa den fynske Øgruppe er de ret udbredte,

særlig paa Langeland (15 Eksempler). Desuden findes de paa Lolland og i Sydsjælland. [s. 150] [...] I Virkeligheden har de danske bøl-Navne et afgjort middelalderligt Præg, hvad der fremgaar dels af de fremmede Personnavne, dels af de yngre Bøjningsformer i Forleddene. De ældste Eksempler stammer formodentlig fra Slutningen af Vikingetiden; jævnfør, at det eneste Bøl-Navn i Danelagen er det ovenfor nævnte Newball = dansk Nybøl. Denne Datering stemmer med, at -bøl efter Vikingetidens Afslutning er optaget af de Syd fra indvandrede Nordfriser paa Slesvigs Fastland, hvor -büll nu er den dominerende Navnetype paa frisisk Omraade. Paa Geestøerne, hvor den frisiske Befolkning fra gammel Tid har været bofast, findes der kun enkelte, isolerede Eksempler. Indenfor det danske Omraade har bøl-Navnene det ældste Præg paa de sydfynske Øer, hvor der ikke synes at forekomme yngre Bøjningsformer, men derimod flere Tilfælde af gamle og sjældne Personnavne i Forleddene. [s. 151]"

Udflyttergård

Stednavneforsker Bent Jørgensen udgav i 1981-1983 'Dansk stednavneleksikon' i tre bind. Disse blev i 1994 samlet i et enkelt bind, 'Stednavneordbogen'. I 2008 udkom opslagsværket 'Danske stednavne' (3. udgave, 1. oplag; 357 sider), hvor Bent Jørgensen kort og koncist behandler de fleste stednavne i nutidens Danmark.

Her findes et tema-opslag om efterleddet -bøl(le) (s. 52), der tolkes således: "Det betydningsansættelse overalt i dette opslagsværk som 'udflyttergård', da størstedelen af -bøl(le)-navnene betegner udpræget sekundære, stadig ganske små bebyggelser. [...] I sammensætning med tillægsordet 'ny' har bøl(le) betydning som almindeligt navneord 'ny bebyggelse'."

En indoeuropæisk 'urform' *bheue skulle have betydning 'være, eksistere, vokse' og være bindeleddet mellem en lang række ord, f.eks. vores bo, bygge, bol, bøle, bonde; desuden de engelske verbalformer be, been; de tyske bin, bist; græsk physis osv. Et bol (bøle) ville så være at betragte som et 'være- og voksested', noget centralt for eksistensen, hvilket jo passer glimrende med, at landbrugets fødeproduktion er essentiel for livets ophold.

Peder Olsen fra Neble i Skaane (Petrus Olai Nobelius e Scania) (1655-1707) var fader til Olof Pärsson Nobelius (1706-1760) og denne igen til Immanuel Nobelius (1757-1839), der var den første, der forkortede efternavnet, først til Nobell efter den franske mode og fra 1785 til Nobel (tryk på sidste stavelse). Immanuel's søn kaldtes også Immanuel Nobel (den Yngre) (1801-1872); og han var fader til Alfred Bernhard Nobel (1833-1896), som dermed var sønne-sønne-sønne-søn (tipoldebarn) af Peder Olsen fra Neble.